

Türkiye' nin Tarımsal Ürün İthalatı-İhracatı ve Hedefleri

Bir zamanlar tarımsal üretimde kendi kendine yeten yedi ülkeden biri olan Türkiye Cumhuriyeti 1980' li yıllardan sonra uygulanan yanlış tarım politikaları sonucu tarımsal ürün ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya' dan en yüksek düzeyde tarımsal ürün ithal ederken bu ülkelere, Fildişi Sahilleri, Burkina Fasa gibi Afrikanın geri kalmış ülkeleri de eklenmiştir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre, Türkiye' nin 2007' nin on aylık döneminde 95 milyar dolarlık ithalatının yüzde 5.6'sına denk gelen tarım ürünleri ithalatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 5.6' lık artışla 5.3 milyar dolara ulaşmıştır. Geçen yılın aynı döneminde ise Türkiye 5.1 milyar dolar değerinde tarım ürünü ithal etmiştir.

Türkiye'nin ocak-ekim dönemindeki tarım ürünleri ithalatında ABD yüzde 20.7' lik payla ilk sırada yer almıştır. ABD'den yapılan tarım ürünleri ithalatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 7.8' lik artışla 992.8 milyon dolardan 1 milyar 70.7 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. ABD'den yapılan tarım ürünleri ithalatı 2004, 2003 ve 1997 yıllarında 1 milyar doları aşmıştır. ABD'den 2004 yılında 1 milyar 167 milyon dolar, 2003 yılında ise 1 milyar 197 milyon dolar ve 1997 yılında da 1 milyar 27.4 milyon dolar değerinde tarım ürünü ithalatı yapılmıştır. Türkiye, ABD'den 2002'de 950.4 milyon dolar, 2001'de 833.2 milyon dolar, 2000'de 977.7 milyon dolar, 1999'da 675.9 milyon dolar ve 1998'de 909.6 milyon dolar ve 1996'da ise 875.5 milyon dolar değerinde tarım ürünü ithal etmişti.

Almanya, ABD'nin ardından Türkiye'nin en çok tarım ürünü ithal ettiği ülke olmuştur. Türkiye geçen yılın ocak-ekim döneminde 267.4 milyon dolar olan Almanya'dan yaptığı tarım ürünü ithalatını, yüzde 7.6 oranında artırarak 287.8 milyon dolara çıkarmıştır. Türkiye, Rusya'dan 237.5 milyon dolarlık tarım ürünü ithal etmiştir.

Rusya'dan yapılan tarım ürünü ithalatı da 231.9 milyon dolar seviyesinde, gerçekleşirken, Brezilya'dan yapılan tarım ürün ithalatı ise yüzde 42.2 oranında artarak 144.4 milyar dolardan 205.3 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye söz konusu dönemde, Ukrayna, Malezya, Endonezya, Bulgaristan, Arjantin, İtalya, Hollanda, İspanya, Yunanistan, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, Tayland ve İngiltere'den ise 100 milyon doların üzerinde ithalat yaptı.

Türkiye'nin Venezüella, Kuveyt ve Bangladeş'ten 2007 yılının ocak-ekim döneminde hiç ithalat yapmadığı belirlenmiştir. Türkiye geçen yılın ilk on ayında ise, Venezüella'dan bin, Kuveyt'ten 84 ve Bangladeş'ten de 28 bin dolar değerinde tarım ürünü ithal etmiştir.

Türkiye, 2007' nin ocak-ekim döneminde Arjantin, Ekvator, Venezüella, Nijerya, fiili, Fildişi Sahili, Uruguay ve Burkina Faso'dan bile tarım ürünü ithal etmiştir.. Arjantin'den 172.4, Ekvator'dan 40.5, Etiyopya'dan 28.1, Fildişi Sahili'nden 30.8, Peru'dan 22.7, Uruguay'dan 17.7, Vietnam Sosya-list Cumhuriyeti'nden 13, Malta'dan 10, fiili'den 6.6, Kenya'dan 1.2, Mali'den 1.1 milyon dolar, Burkina Faso'dan 250 bin, Gambiya'dan 175 Gine'den ise 124 bin dolar değerinde tarım ürünü almıştır.

Tarım ürünü ihracatı

Türkiye'nin 2007'nin ocak-ekim dönemindeki tarım ürünleri ihracatı ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 28.7'lik artışla 6.5 milyar dolara ulaşmıştır. Geçen yılın aynı döneminde ise 5.1 milyar dolar değerinde tarım ürünü ihracatı yapılmıştır. Tarım ürünleri ihracatının Türkiye'nin toplam 59.4 milyar dolarlık ihracatının yüzde 11'ini oluşturmaktadır..

Türkiye'nin ocak-ekim dönemindeki tarım ürünleri ihracatının yüzde 11.6'sı Almanya'ya yapılmıştır. Ocak-ekim döneminde Türkiye Almanya'ya 761.7 milyon dolar değerinde tarım ürünü satmıştır. İtalya tarım ürünleri ihracatında ikinci sırada yer almıştır. Türkiye İtalya'ya tarım ürünleri ihracatını geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 99.7 oranında artırarak 746.6 milyon dolar seviyesine çıkarmıştır. Türkiye, geçen yılın ilk on ayında İtalya'ya 373.8 milyon dolar değerinde tarım ürünü satmıştır. Türkiye'nin tarım ürünü ihraç ettiği ülkeler sıralamasında Almanya ve İtalya'yı 332.1 milyon dolarla ABD, 308 milyon dolarla Rusya, 302.7 milyon dolarla Fransa, 274.8 milyon dolarla İngiltere ve 247.3 milyon dolarla da Hollanda izlemiştir.

Gelecek daha karanlık

Türkiye' nin AB' ye üyeliğinde en önemli müzakere başlıklarından birini oluşturan tarım sektörünün hazırlanması konusunda, çalışmalar çok yönlü olarak devam ederken, üyeliğin tarım sektörüne getirisi tartışılmaya devam etmektedir. ODTÜ İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erol Çakmak ve Dr. Ozan Eruygur' un, *"AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkisi"* konulu araştırmasında, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin, *tarımda "üretim açısından olumlu katkısı olmamasına karşın, tüketici refahı açısından oldukça yararlı olacağı"* ifade edilmektedir.

Araştırmaya göre, AB'ye tam üyelik, tarımda üretim artışını düşürecek, tüketimi ise daha da artıracaktır. Araştırmada, başta hayvancılık olmak üzere, buğday, mısır, yağlı tohum ithalatı artacak, fiyatlar ise ortalama yüzde 10,5 düşecektir.

Avrupa Komisyonu tarafından 6. Çerçeve Programı "*AB ve Akdeniz Ülkeleri Arasında Tarımsal Ticaretin Serbestleşmesinin Etkileri*" projesi kapsamında desteklenen araştırmada, gümrük birliğı ve tam üyelik halinde, AB'den özellikle hayvansal ürün ithalatının artmasına karşın, Türk tarımının bitkisel üretim gücünü koruduğı ortaya koymuştur.

Hayvansal ürünlerdeki üretim açığı dikkate alındığında, hayvansal ürün ithalatının kaçınılmaz olduğı vurgulanan Araştırmada, AB ile ticaretin genel olarak tüketici fiyatlarında ortalama yüzde 10,5 indirimine neden olacağına ifade edilmiştir.

AB ve Türkiye tarımsal politikaları çizgisinin 2015 yılına kadar değışmeyeceğı varsayımına dayanılarak yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, gümrük birliğı ve üyelik tüketicinin oldukça yararına olacağı tespit edilmiştir.

Bitkisel tüketim harcamaları gümrük birliğı ve üyelik durumlarında, sırasıyla, yüzde 2,2 ve 2,8 olarak düşerken; hayvansal tüketim harcamaları her iki senaryoda da yüzde 7,5 düşeceği belirtilmiştir. Sonuç olarak, bitkisel ve hayvansal tüketim açısından, AB ile olan gümrük birliğinin 2015 yılında tarımsal malları kapsayacak şekilde genişletilmesi veya Türkiye'nin AB'ye üye olması durumlarında, daha yüksek bir tüketim düzeyi, daha düşük bir harcama ile elde edilecektir. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB üyesi olmaması ve gümrük birliğini tarımsal malları kapsayacak şekilde genişletmemesi durumunda genel fiyat düzeyi yüzde 2 artacak, bu durumlarda hayvansal ürünlerdeki fiyat artışı yüzde 14,3'e ulaşacaktır. Araştırmada, toplam bitkisel ve hayvansal tüketim hacimlerinin, hem AB üyeliğı hem de gümrük birliğı durumunda, mevcut statüye göre çok daha hızlı artacağı, ancak tüketim harcamalarının düşeceği de yer almaktadır. Araştırmada yer alan verilere göre, 2002-2004 ortalamasında 2 milyar 264 milyon dolar olan net tarım ürünleri ihracatı, mevcut statü devam ederse 2015te 3 milyar 564 milyona çıkacaktır. Ancak gümrük birliğı halinde net ihracat 77 milyon dolara inecek, tam üyelik halinde ise Türkiye, 306 milyon dolar ile tarımda net ithalatçı ülke konuma gelecektir. Bitkisel ürünler ihracatı, gümrük birliğı veya tam üyelik olmazsa, 2015te 4 milyar dolara yaklaşacaktır. Ancak, gümrük birliğı halinde bu rakam 2,8 milyar dolar, tam üyelik halinde ise bu rakamın 2,5 milyar dolarda kalacağı hesaplanmıştır.

2002-2004 dönemi ortalamasında 273 milyon dolar olan hayvansal ürün ithalatı, mevcut statünün devamında 346 milyona çıkacaktır. Ancak gümrük birliğı ve tam üyelik halinde yüzde 715,6 artış ile 2 milyar 818 milyona ulaşacak, yani Türkiye, hayvansal ürün tüketimindeki artışı karşılamak için 2,8 milyar dolarlık hayvansal ürün ithalatı yapmak durumunda kalacaktır.

Gümrük birliği ve tam üyelik olmazsa, Türkiye’de daha az hayvansal ürün tüketimi devam edecektir. Buna göre, Türkiye’nin hayvancılık sektöründeki üretimini ileriki yıllarda çok hızlı bir şekilde artırması gerekmektedir. Tarımda, mevzuat uyumu yanında altyapının yeniden oluşturulması amacına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle mevzuat uyumu konusunda çok sayıda düzenleme yapılırken, altyapının hazırlanması konusunda da eşleştirme projeleri hazırlanmaktadır..

Balıkçılık, gıda, hayvan sağlığı alanında mevzuat düzenlemelerinin büyük bölümü tamamlanmış, ancak uygulamaya yönelik önlem alınması gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu Raporlarına göre Türk Tarımının büyüklüğü

Türk tarımının Avrupa Birliği’ ne uyumunda göze çarpan en büyük sorun Türkiye’ deki tarımsal üretim ve işletme büyüklüğü ile kalitede olduğu ifade edilmektedir. Avrupa Komisyonu Raporlarının Türk Tarımı hakkında hazırladığı raporlarda dikkat çeken konu başlıkları şöyledir:

“Türkiye’deki ortalama çiftlik ölçeği, Avrupa’dakilere göre çok daha küçüktür. Türkiye’deki tarımsal arazilerin yapısı incelendiğinde, küçük ölçekli işletmelerin (0-5 hektar) toplam işletmelerin %65’ini oluşturduğu görülmektedir.İşletmelerin %94’ü de 20 hektardan daha düşük bir büyüklüğe sahiptir. Büyük ölçekli tarımsal işletmeler ile uzmanlaşmış işletmelere daha çok Ege ve Akdeniz bölgelerinde rastlanmaktadır.

Kendi kendine yeterlilik ve yarı-yeterlilik,Türk tarım işletmelerinin karakteristik bir özelliğidir. Bu durum AB ülkelerinin bazı bölgeleri ile Bulgaristan ve Romanya’ya benzerlik göstermektedir. Bu tür işletmelerin ortak özelliği, düşük üretim, yüksek gizli işsizlik ve düşük rekabet gücüdür.

Yine de bu tür işletmelerin Türkiye’deki kırsal nüfusun büyük çoğunluğu için gelir güvenliği ve geçim kaynağı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye’deki iklim ve arazi şartları nedeniyle meyve sebze üretimi kıyı bölgelerinde, hayvancılık ise daha çok kırsal ve dağlık alanlarda yoğunlaşmıştır. Son on yılda Türkiye’deki hububat üretiminde önemli bir artış görülmüştür. Türkiye’nin yılda 20 milyon tonluk buğday rekoltesi AB-15’in %20’sine, AB-25’in de %15’ine eşittir.

Türkiye AB’ye yılda 4.2 milyar Euro’luk tarımsal ürün ve gıda ürünü ihracatı yapmakta, AB’den de 2.9 milyar Euro’luk tarımsal ürün ve gıda ürünü ithal

etmektedir. Türkiye'nin bu sektördeki en önemli ticaret ortakları AB ülkeleri ile AB'ye aday ülkelerdir. Türkiye, AB-15'le olan tarım ürünleri ticaretinde kayda değer bir ticaret fazlasına sahiptir. Bunda, yenilebilir meyve ve kuruyemiş, tütün ve tütün ürünleri ile hazır meyve ve sebze ihracatının yüksekliği rol oynamaktadır. Türkiye'nin Akdeniz havzası ülkeleri ve Körfez ülkeleri ile de tarımsal ürün ticaretinde fazlası bulunmaktadır. Türkiye'nin en önemli tarımsal ürün ithalat kaynağı ise ABD'dir. Özellikle tütün ürünleri, hububat ve yağlı tohumlar ABD'den ithal edilen tarımsal ürünlerin başında gelmekte ve Türkiye'nin ABD ile olan tarımsal ticaretinde yıllık 600 milyon Euro'luk bir açık meydana gelmektedir.

Türkiye'nin kapladığı alan Türkiye'nin de içinde olduğu, AB-25'in %25'ine denk gelmektedir. Türkiye 68.6 milyonluk nüfusu ile aday ülkelerin en yüksek nüfuslu ülkesi, AB-28'in ise 82 milyonluk Almanya'dan sonraki en yüksek nüfuslu ikinci ülkesidir. Türkiye nüfusunun %26'sı 15 yaşın altında, %6'sı 65 yaşın üzerindedir.

1980'den bu yana tarımın GSY,H içindeki payı %20'den %11.5'e düşmüştür. Bu, 1990'lardaki sanai gelişmeye bağlanabilir. Tarımsal ihracat toplam ihracatın %14'üne, ithalatın ise %6'sına denk gelmektedir.

Türkiye'deki kırsal nüfus 1970'ten bu yana toplam nüfusun %61.5'inden %34.2'sine düşmüştür. 1985 yılından itibaren kentsel nüfus kırsal nüfusu geride bırakmıştır. Tarımsal işgücü toplam işgücünün %33.2'sini teşkil etmektedir. Bu da 6.7 milyonluk bir nüfusa denk gelmektedir. Aday ülkelerdeki tarımsal işgücü toplamı 3.7 milyon, AB-15'te de 6.3 milyondur. Tarımsal işgücünün %43.2'sini kadınlar oluşturmaktadır. 20-24 ve 45-49 yaş aralıklarında tarımsal işgücündeki kadın oranı yarıdan fazladır.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörü gizli işsizliğin olduğu en önemli alandır. Bu da ekonomik gelişme için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'de 3 milyon tarımsal işletme vardır. AB-15'tek ortalama arazi büyüklüğü 19 hektar iken, Türkiye'de bu rakam 6 hektardır. Türkiye'deki arazilerin %83'ü 10 hektardan daha az bir alan kaplamaktadır. 20 hektardan büyük olan arazilerin oranı %6'dır. 1991'den bu yana tarımsal işletmelerin oranı %25 azalmıştır. Bu da tarımsal istihdamın azalması ve yeniden yapılanma süreciyle paralellik göstermektedir. Tarımsal işletmelerin %35'i Ege ve Karadeniz Bölgelerinde, %15'i doğu bölgelerindedir.

Türkiye'de 2000 yılındaki tarımsal üretimin değeri 44.5 milyar Euro olmuştur. Tarımsal üretimin %11.6'sını tahıllar (10 milyon hektar-20 milyon ton), %6.4'ünü tütün ve kökü yenilebilir bitkiler, %13.7'sini sebzeler, %17.4'ünü meyveler oluşturmaktadır. Bunların içinde buğday %7.9'luk bir payla tek başına

önemli bir yer işgal etmektedir. Hayvansal ürünler toplam tarımsal üretiminin %44.2'sini, bitkisel ürünler de %55.8'ini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin güney ve batı bölgeleri, buğday üretiminin %56'sını, orta-batı Anadolu da, arpa üretiminin %43'ünü sağlamaktadır. Seker pancarı üretiminin %70'i orta-batı Anadolu ve batı Karadeniz'den karşılanmaktadır. Toplam tarımsal üretimin %1.3'ünü teşkil eden tütünün %51'i Ege'de, pamuğun %45'i güneydoğu Anadolu'da, %22'si de Akdeniz'de üretilmektedir. Sebze üretiminin %36'sı, batı Karadeniz, batı Marmara ve Akdeniz'den sağlanmaktadır. Zeytinin %80'i batı Akdeniz'in kıyı bölgelerinden, fındık/fıstık gibi sert kabuklu yemişlerin büyük çoğunluğu da Karadeniz ve güneydoğu Anadolu'dan karşılanmaktadır. Türkiye, dünyanın en büyük kuruyemiş üreticilerinden biridir. Akdeniz Bölgesi narenciye üretiminin %90'ını, Ege de üzüm üretiminin büyük bölümünü gerçekleştirmektedir. Meyve ve kuruyemişler, tarımsal ihracatın %29'unu oluşturmakta ve AB ülkelerine son yıllarda ortalama 800 milyon Euro'luk ihracat gerçekleştirilmektedir.

Sığır üretiminin, tüm Türkiye'ye eşit dağıldığı görülmektedir. Süt üretimi daha çok kuzey Anadolu'nun dağlık bölgeleri ile güney Akdeniz'de yapılmaktadır. Hayvansal üretimin %20'sini teşkil eden koyun yetiştiriciliğinin %46'sı, doğu Anadolu'nun yüksekliği 2000 m'yi, hava sıcaklığı da kışın -20°C'yi bulan dağlık bölgelerinde gerçekleştirilmektedir. Şehirlere ve yoğun tüketim alanlarına yakın yerlerde gerçekleştirilen tavuk yetiştiriciliğinin %70'i İstanbul civarındadır.

Türkiye genelinde tarımsal işletmelerin %67'si hayvansal ve bitkisel üretimi bir arada yürütmektedir. Sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı %2'dir. Miktar olarak en fazla et üretimi kümes hayvanlarından (2000 yılı-643.000 ton) karşılanmaktadır. Kümes hayvanı eti üretimi 1995 yılından 2001 yılına %46'luk bir artış göstermiştir. Bu yıllar arasında fazla değişime uğramayan sığır etinin yıllık üretim miktarı 350.000 ton civarındadır. Aynı dönemdeki süt üretimi de 20 milyon litre civarında seyretmiştir.

Tarım sektörü, 1996 yılında tamamlanan Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'ne tabi bir sektör değildir. Bu sektör 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması'ndan bu yana tercihli ticaret rejimine göre düzenlenmiştir. Uygulanan bu rejim sonucunda, AB'ye olan Türk tarımsal ürün ihracatının %70'inden fazlası tek pazara tarife engelleri ile karşılaşmadan girebilmektedir. Geriye kalan ihraç ürünlerinin %11'ine de düşük tarife oranları uygulanmaktadır. Bu tercihli rejim, AB'nin alım gücü yüksek pazarına giren Türk ihracatının artmasında önemli bir rol oynamıştır. 1999-2001 yıllarında Türkiye'nin yaptığı ithalatın %48.3'ü AB-15'ten, %3.4'ü de aday ülkelerinden

gerçekleşmiştir. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı AB ülkeleri sırasıyla Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda'dır. 1999-2001 yıllarında Türkiye'nin yaptığı ihracatın %52.5'i AB-15'e, %5'i de aday ülkelere olmuştur. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı AB ülkeleri sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve İspanya olmuştur. Türkiye'nin ticaret hacminde ABD %10.2'lik, Akdeniz havzası ülkeleri de %8.2'lik payla AB'yi takip etmektedir.

Yıllar itibariyle Türkiye'nin ortalama toplam ihracatının %13.2'si, toplam ithalatının da %5.8'i tarım sektöründen olmuştur. Türkiye, ihraç ettiği tarımsal ürünlerin %43.5'ini AB-15'e gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin ithal ettiği tarımsal ürünlerin %27.4'ü AB-15'ten, %31'i de AB-27'den gelmektedir. Türkiye 2000'li yılların başında, AB-15'e 2.19 milyar Euro'luk ihracat yaparken, AB-15'ten de 770 milyon Euro'luk ithalat gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak;

Türkiye'de son on yılda tarım sektöründeki istihdamda ve tarımsal işletmelerin sayısında önemli bir azalma yaşanmış olsa da, halen Türk nüfusunun üçte biri geçimini bu sektörden sağlamaktadır. Büyük bölümü küçük ölçekli olan Türkiye'deki tarımsal işletmelerin işgücü genellikle aile fertleri tarafından oluşmaktadır. Türk tarım sektörünü omurgasını oluşturan küçük ölçekli ve sadece kendi kendine yetebilen işletmeler, düşük üretim, yüksek gizli işsizlik ve düşük rekabet gücüne neden olmaktadır. Bu noktada kamusal destek kaynakları ve tarımsal politikaların doğru yönlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Altyapı ağlarının yetersizliği ile iklim ve coğrafya koşullarından kaynaklanan sorunlar Türk tarımını olumsuz etkilemektedir. Buna rağmen özellikle meyve, kuruyemiş, sebze ve tütün alanındaki pazar-odaklı üretim ve sahip olunan yüksek rekabet gücü, Türkiye'nin tarımsal ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Yine de pazar odaklı ve sadece kendi kendine yetebilen tarımsal üretimin bir arada bulunması, tarım sektörünün ilerdeki rekabet gücünü ve kırsal alanların bölgelerarası çerçeveye dahil edilmesini olumsuz etkileyecektir.

Tarımsal Reform Uygulama Projesi, Türkiye'deki tarımsal politikalarla sağlanan gelir aktarımının verimliliğini artırmaktadır. Ancak yeniden yapılanma sürecinin kırsal alanların kalkınmasına yapacağı katkının etkileri önümüzdeki dönemde görülecektir. ”